

Click here for more

Guido Deseijn

Gids voor Oud Gent

C. de Vries-Brouwers
Antwerpen Rotterdam

C.I.P. Koninklijke Bibliotheek, Albert 1

Deseijn, Guido

Gids voor Oud Gent / Guido Deseijn

© 2008 Uitgeverij C. de Vries-Brouwers / Antwerpen-Rotterdam

ISBN 978-90-5927-375-7

D/2008/0189/22

Nur 521

Vierde herziene druk

INHOUD

Een woord vooraf	7
Wandeling 1	13
Wandeling 2	67
Wandeling 3	113
Wandeling 4	187
Wandeling 5	237
Wandeling 6	287
Wandeling 7	349
Wandeling 8	393
<i>Bibliografie</i>	449
<i>Herkomst foto's</i>	451
<i>Register</i>	452

Voor hun medewerking door het ter beschikking stellen van informatie en/of illustratiemateriaal danken wij Johan De Cavele, directeur Dienst Cultuur Stad Gent, René De Herdt, waarnemend conservator van het Gents Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, architect Romain Berteloot, Geert Van Doorne, conservator Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van Gent, de leden van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie, de Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel, en vooral Gerda Verheeke voor haar geduldige hulp.

EEN WOORD VOORAF

“... de l'Italie qui descendrait l'Escaut”

“... een stukje Italië dat de Schelde afvaart”

(met dank aan Petrarca en Jacques Brel)

De ligging van Gent aan de samenvloeiing van Leie en Schelde is bepalend geweest voor het ontstaan en de groei van de stad. Die samenvloeiing moet men zich in de vroege middeleeuwen niet zo beperkt voorstellen als vanaf de 15e-16e eeuw tot op heden het geval is aan de hand van onze kennis van gekanaliseerde of gedempte waterlopen.

Zodra het debiet van Leie en Schelde vertraagde in de alluviale vlakte ten westen, ten noorden en ten oosten van de oude getuigeheuvel die de Blandinusberg is, vertakten die rivieren zich ontelbare malen. Ook de zee drong via kreken diep in het binnenland door. Een moerassig gebied, sterk onderhevig aan de getijdenwerking was daarvan het gevolg. Daarenboven vertoonde het landschap ten noorden van Gent in de vroege middeleeuwen, tijdens de zgn. laat-Romeinse en Karolingisch-Ottoonse transgressie, alle karakteristieken van een deltagebied, vergelijkbaar met de Nederlandse Biesbosch. De bewoningsmogelijkheden van dat gebied waren daarvan rechtstreeks afhankelijk. Het spreekt vanzelf dat alleen de hogere (hoogste) landdelen daarvoor in aanmerking kwamen. De economische en strategische betekenis van een site als die van Gent in die periode hing daar nauw mee samen.

Talrijke bewoningssporen uit de steen-, brons- en ijzertijd en de Romeinse tijd, o.a. te Evergem (Ralingen, Vierlinden en Kluizen-Zandeken), Mendonk, Oostakker, Slotendries (Port Arthur-Hoge Weg), Destelbergen (Eenbeekende), het site van Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij, het Gravensteen, gaan die “duistere” periode van het ontstaan van de handelsplaats Ganda vooraf.

Hoe die "kustvlakte" rond Gent eruitzag vanaf de 3e eeuw van onze jaartelling kan men slechts moeizaam reconstrueren. Het indijken van laaggelegen gebieden was een van de eerste economische expansiebewegingen van de mens in dat gebied. Waterhuishouding gebeurde dus pas vanaf de 11e en 12e eeuw. Van de twee, drie eeuwen daarvoor, waarin het ontstaan en de groei van Gent als relatief belangrijk centrum gesitueerd kunnen worden, is ons naar verhouding weinig betrouwbaars bekend. Zelfs gevestigde hypothesen van eminente historici uit de vorige eeuw worden door recent historisch en archeologisch onderzoek op de helling gezet.

In de vorige eeuw, toen men overal – met het oog op de oprichting van een koninkrijk België – het "nationale" verleden koste wat het kost een geschikt profiel moest toedichten, ten behoeve van de politieke, filosofische en economische idealen van dat ogenblik, zijn bewust of onbewust vertekende theorieën ontstaan die nu geheel of gedeeltelijk gerelativeerd of herzien moeten worden. Nieuwe visies op het ontstaan en de groei van Gent als middeleeuwse stad worden vandaag, dankzij een multi- en interdisciplinaire aanpak door bodemkundigen, archeologen en historici mogelijk. De eerste resultaten daarvan worden geleidelijk bekend. Zowel de Gentse Rijksuniversiteit, de Nationale Dienst voor Opgravingen, de Stadsarcheologische Dienst van Gent als vrijwilligers, zoals de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie en de heemkundige kring De Gonde, hebben ertoe bijgedragen dat zich een juistere visie op de vroegste geschiedenis van de stad begint af te tekenen. Nochtans blijven nog vele vragen over, m.n. over de juiste drijfveren die de aanzet hebben gegeven tot het ontstaan van een handelsnederzetting.

Ergens moeten die in verband worden gebracht met de aanwezigheid van de Noormannen in onze gewesten, nu meer dan 1100 jaar geleden. In 879-880 landde het "Grote Leger" uit Fullham in Engeland in Gent, waar het een kamp oprichtte en twee seizoenen overwinterde, als invalsbasis voor strooptochten in geheel Noordwest-Europa. Pas in 891 werd een deel van dat Grote Leger in Leuven door graaf Arnulf verslagen, en de rest trok zich, door epidemieën en hongersnood verzwakt, terug naar Engeland. De Noormannen hadden hier in Gent vrij spel. De annalen

vermelden dat de kloosterlingen van de Gentse abdijen die hier een domein hadden uitgebouwd sinds de 7e eeuw, verkozen met hun relikwieën zuidelijker en veiliger oorden op te zoeken, om pas in het eerste kwart van de 10e eeuw terug te keren.

Een eerste slechte ervaring met de plunderende Noormannen kort na 850 was daar niet vreemd aan. Bij hun terugkeer in Gent troffen ze een heel andere situatie aan dan bij hun vertrek. Op het einde van de 9e of in het begin van de 10e eeuw was er ergens op hun grondgebied een *sterkte* opgericht door een graaf die nota bene hun eigendommen had ingelijfd. Daarenboven moet zich sinds het vertrek van de Noormannen, in het vacuüm dat ze hadden achtergelaten, een handelsnederzetting (verder) hebben ontwikkeld. Noormannen waren behalve plundersaars doortrapte handelaars. Men kan zich de vraag stellen waarom zij juist die site hebben uitgekozen. Alleen al de aanwezigheid van het Grote Leger volstond om de handelsactiviteiten van de lokale bevolking te doen opleven. Het is immers opvallend dat nauwelijks 50 jaar na het vertrek van de Noormannen, in 941, een portuskerk gewijd aan Sint-Jan de Doper, Sint-Bavo en Sint-Vaast tot parochiekerk werd verheven. En dat omstreeks 1006 Gent belangrijk genoeg was om te worden belegerd door de Duitse keizer.

Aan de snelle ontwikkeling van Gent als nederzetting zal de toenmalige ligging aan de Schelde, als grens tussen het Franse en Duitse rijk, niet vreemd geweest zijn. In 1057 betekende de vrede gesloten tussen keizer Hendrik en Boudewijn van Rijsel, graaf van Vlaanderen, een nieuwe stimulans voor de ontwikkeling van de *portus Ganda*.

Een lange weg is afgelegd vanaf de *loco, qui Gant vocatur*, de (kust?)plaats Gent waar Karel de Grote in 811 zijn schepen kwam schouwen, via de *vico gandavo* uit de oorkonde van 870 van Karel de Kale, het *in nova edificata castello ecclesia*, de kapel van de pas opgerichte burcht (of was het de pas opgerichte burchtkerk?) van 939 naar de *mercatores* of kooplieden die in de 11e eeuw stadsgrond konden kopen en zich als *virii hereditarii* of erfgerechtigde lieden binnen hun “godslasterlijke stenen torens verschansen waarin zij wereldlijk en geestelijk gezag trotseren” zoals de bisschop van Reims het treffend formuleerde. Die kaste van het

stadspatriciaat zou Gent besturen tot het *gemeen* in het begin van de 14e eeuw zijn aandeel aan de rijkdom van zijn stad zou opeisen.

Het was de lokale lakenhandel, de verwerking van wol en vlas, dat reeds in de Romeinse periode hier werd gewonnen, die al die krachten onder een gemeenschappelijke noemer bundelde om Gent te maken tot die fiere middeleeuwse stad waarvan alleen de markantste getuigen tot ons zijn gekomen.

De gevleugelde woorden van keizer Karel: *Je mettrai Paris dans mon Gand*, illustreren de grootsheid van Gent, een laatste opflakking alvorens het, met een gehalveerde bevolking, zou verzinken in een sluimer waaruit het pas in de 18e eeuw zou ontwaken...

Het hoeft de lezer niet te verwonderen ook een grote hoeveelheid informatie aan te treffen over het industriële verleden van de stad Gent. De laatste twee eeuwen waren voor Gent even bepalend als de middeleeuwen dat waren voor Brugge.

De 18e eeuw, eeuw van de koophandel en de *pre-industriële revolutie*, bracht Gent eindelijk opnieuw economische vooruitgang en welvaart. De Gentenaars hadden die moeten ontberen sinds de sombere godsdienstoorlogen. Het geld dat door de *negocianten* werd vergaard, werd geïnvesteerd in luxueuze stadspaleizen in Franse stijlen. Die zijn in Gent, meer dan in andere Vlaamse steden, nog aan te treffen, ook al verdwenen er vele onder de sloophamer of werden naar burgerlijke smaak in de vorige eeuw verbouwd.

Uit diezelfde 18e eeuw stamt het basiskapitaal dat de 19e eeuwse *industriële revolutie* mogelijk gemaakt heeft. De opgang die de nieuwe katoennijverheid zou kennen, op de voet gevolgd door een erop inspelende metaalconstructienijverheid, zou zonder die fondsen, de soms roekeloze inzet van industriële avonturiers en het zweet en bloed van duizenden proletariërs niet mogelijk zijn geweest. De impact van de nieuwe rijken in het *Manchester van het Vasteland* op het stadsbeeld was zo ingrijpend dat van de middeleeuwse stad als zodanig weinig overbleef. Sporen van die metamorfose zijn nog overal aan te treffen; ze nemen in deze gids uiteraard een belangrijke plaats in.

De koppigheid en trots van de Gentenaren, die hen reeds

in de 12e eeuw tegenover kerkelijke en adellijke hoogwaardigheidsbekleders stelden; die na 1300 een democratische stadstaat voor gilden, ambachten en neringen afdwongen; die keizer Karel ertoe brachten de bewoners van zijn geboortestad voor eeuwen een schandelijke – maar tot op heden nochtans in fierheid gedragen – spotnaam te bezorgen; die in de troebele periode van de godsdienstoorlogen zowel Spaanse bevelhebbers als Willem de Zwijger slapeloze nachten bezorgden, opnieuw door het uitroepen van een – ditmaal calvinistische – stadstaat; die de Gentenaars onder Willem I Fransgezind en na de onafhankelijkheid van 1830 orangist maakten; diezelfde eigenschappen bezorgden Gent in de eeuw van de industriële *bourgeoisie* in Vlaanderen een plaats in een niemandsland.

Noch metropool zoals Brussel of Antwerpen, noch provinciestad zoals Brugge; een industriële stadstaat met een eigenzinnig karakter, alleen zover open voor nieuwe invloeden als nodig om de eigen autonomie te bevestigen of te versterken.

Een strop die de Gentenaars zich meermaals vrijwillig hebben aangedaan.

De lezer merkt het, dit is geen gewone gids geworden. Het is een boek voor mensen die zonder problemen door het Gravensteen kunnen slaapwandelen, bij het open- en dichtgaan van de luiken van het Lam Gods geen verkoe-ling meer vinden en van Klokke Roeland niet meer wakker liggen...

Het is zeker niet De Ultieme Gids, maar eerder acht wandelingen die men met de vinger op het stadsplan kan volgen vanuit zijn luie zetel. Alhoewel een beetje lichaamsbeweging natuurlijk geen kwaad kan...

Elke wandeling begint op een Gents marktplein en eindigt bij een van de voormalige stadspoorten.

Daarom kunnen ook de kenners van Gent beter de straat op, om misschien toch nog dat te ontdekken waar ze al zovele malen aan voorbij zijn gegaan zonder het op te merken.

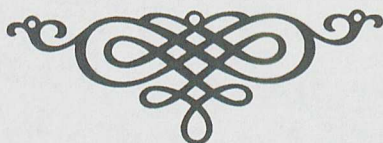
Of om na afloop te kunnen zeggen, achter een pint schuimend bier of een verwarmende koffie: *Nu weet ik het weer...* Bewust is van de grote historische monumenten slechts een beknopte aantekening opgenomen, omdat over die gebou-

wen voldoende uitgebreide literatuur kan worden geraadpleegd, en er in de meeste boekhandels, musea en bij de dienst Toerisme van de stad Gent uitvoerige gidsen te verkrijgen zijn.



WANDELING 1

*Groentenmarkt,
(Hoogpoort),
Lange Munt,
Groot Kanonplein,
Vrijdagmarkt,
Baudeloostraat,
Wolfstraat,
Penitentenstraat,
Bij Sint Jacobs,
Vlasmarkt,
Steendam,
Jooremaaie,
Hagelandkaai,
Sint-Machariusstraat,
Prooststraat,
Kazemattenstraat,
Octrooi plein,
Antwerpenplein,
(Dampoort)*



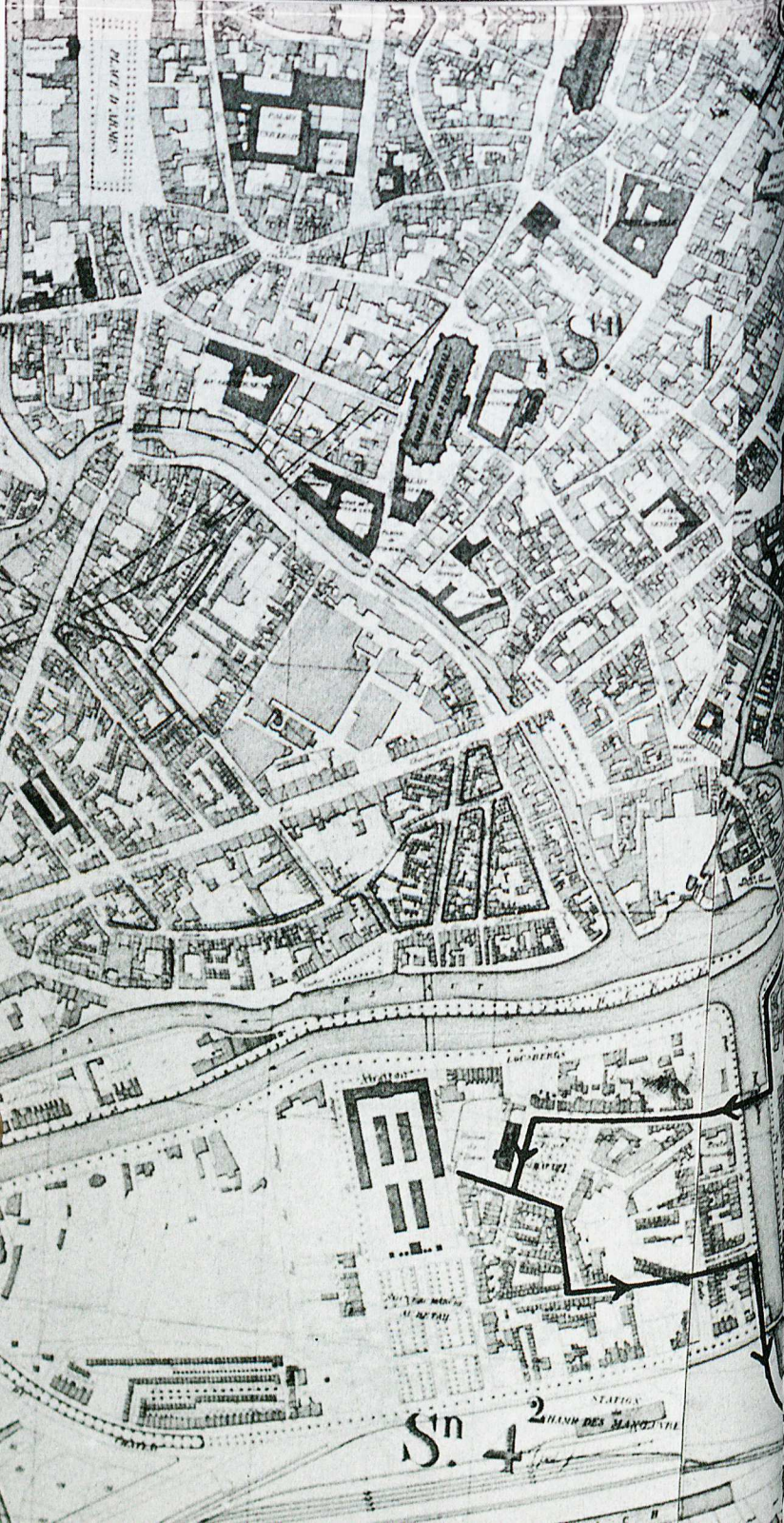
wen voldoende uitgebreide literatuur kan worden geraadpleegd, en er in de meeste boekhandels, musea en bij de dienst Toerisme van de stad Gent uitvoerige gidsen te verkrijgen zijn.



WANDELING 1

*Groentenmarkt,
(Hoogpoort),
Lange Munt,
Groot Kanonplein,
Vrijdagmarkt,
Baudeloostraat,
Wolfstraat,
Penitentenstraat,
Bij Sint Jacobs,
Vlasmarkt,
Steendam,
Jooremaaie,
Hagelandkaai,
Sint-Machariusstraat,
Prooststraat,
Kazemattenstraat,
Octrooi plein,
Antwerpenplein,
(Dampoort)*







1

De eerste kennismaking met de oude binnenstad van Gent beginnen we op een van de stemmigste middeleeuwse pleintjes, de *Groentenmarkt*, waarop van oudsher altijd vis werd verkocht.

Het voornaamste gebouw, dat tevens het hele plein domineert, is het Groot Vleeshuis. Het Groot Vleeshuis was in de middeleeuwen eigenlijk één grote overdekte markt. Het was dus niet alleen een vergaderzaal voor de leden van het Vleeshouwersambacht, zoals met vele andere ambachtshuizen het geval was. De verkoop van vlees werd er gecentraliseerd om alles onder controle te kunnen houden. Zelfs in de middeleeuwen lette men er nauwkeurig op geen bedorven vlees op de markt te brengen: de thuisverkoop van vlees was verboden, de verkoop moest gebeuren in vleeshallen of vleeshuizen. Elke middeleeuwse stad had ook een of meer vleeshuizen.

In Gent kende men in de late middeleeuwen een Groot Vleeshuis aan de Vismarkt (nu Groentenmarkt) en een Klein Vleeshuis nabij de Brabantpoort. Het Klein Vleeshuis bestond vermoedelijk reeds in de 14e eeuw. Het Groot Vleeshuis was meer centraal gelegen hier aan de Vismarkt. Het wordt o.a. genoemd in de stadsrekeningen over het jaar 1332-1333. Toen moet het echter reeds vele jaren bestaan hebben want een eerste vermelding van het vleeshuis zou dateren uit 1251.

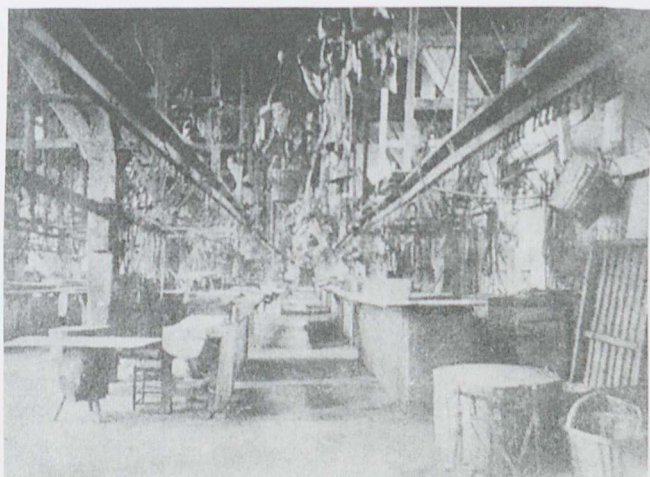
Het oudste vleeshuis was echter niet te vergelijken met het gebouw dat er thans staat. Het was een *hauthuis* zo *leelick* dat het *groote scade* was. Het was ook heel wat kleiner en reikte niet tot de Vleeshuisbrug. Tussen die brug en het oudste vleeshuis bevond zich een aanlegplaats om de vis vanaf de Leie naar de Vismarkt te kunnen lossen.

De Groentenmarkt was tot 1690 de centrale visaanvoerplaats van Gent. Het Viskopershuis is trouwens in het begin van de 15e eeuw recht tegenover het Vleeshuis opgericht. Omstreeks 1400 was dat houten vleeshuis sterk vervallen. De vleeshouwers lieten dan ook vanaf 1407 een nieuw gebouw optrekken dat groot genoeg was om aan elk lid van het grote ambacht een eigen vleesbank te verpachten, en waar bovendien nog plaats was voor een vergaderzaal met kapel. Om de visaanvoer ook in de toekomst mogelijk te maken werden onder het nieuwe vleeshuis vier kanalen of "gaten" gemetseld. De platte visschuiten konden dus nog steeds vanuit de Leie rechtstreeks de Vismarkt bereiken. De gewelven van die gaten zijn aan de zijde van de Leie nog goed zichtbaar.

Het nieuwe vleeshuis werd in vier fasen gebouwd, getuige de bewaarde stadsrekeningen. In totaal zou men elf jaar aan het werk blijven. In 1419 was het gebouw afgewerkt. Het imposante gebinte werd geconstrueerd in de tuin van het minderbroedersklooster op de plaats van het huidige gerechtshof, omdat noch de vleesverkoop noch de aanvoer van vis mocht worden gehinderd. Ter plaatse zijn die toen tot één dakkap samengevoegd. De traditie wil dat het dakgebinte van het Groot Vleeshuis uitzonderlijk stevig zou zijn, omdat het eikehout in pekewater werd gedompeld, wat de duurzaamheid zou verhogen.

Twee heiligenbeelden werden in de gevels geplaatst: een Mariabeeld "met de inktpot" in een nis aan de Vleeshuisbruggevel en Sint-Jan, de patroon van Gent, in een nisje uitkijkend over de Vismarkt. Het laatste beeldje is echter verdwenen. Pas veel later, in de periode 1446-1448, werd een kapel met vergaderzaal ingebouwd. In 1448 is een (nog bewaarde) muurschildering in de kapel aangebracht. In 1543 werden tegen de gevel van het Groot Vleeshuis zestien penshuisjes gebouwd. dat zijn winkeltjes waar ingewanden, darmvet en andere resten van slachtdieren naast pluimvee werden verkocht, hetgeen niet in het eigenlijke vleeshuis mocht gebeuren.

Het Groot Vleeshuis kwam op het eind van de 19e eeuw leeg te staan door de bouw van een nieuw vleeshuis naast de Vismijn aan het Veerleplein. Het ministerie van Spoorwegen, Post en Telegraaf huurde het gebouw toen af voor een bepaalde tijd. Met het oog op de wereldtentoonstelling



*De enige bekende foto van het oorspronkelijke
Vleeshuisinterieur.*

van 1913 besloot men het Groot Vleeshuis en de penshuisjes te restaureren in de toestand van vóór 1744 naar plannen van architect Van Hamme.

Nadat in 1920 het ministerie zijn huurcontract had opgezegd, kende het gebouw diverse bestemmingen, waaronder een markt voor fruit en groenten, parkeergarage en gedeeltelijk vishandel. Binnenkort zal het unieke hallengebouw aan een algemene restauratie worden onderworpen en het zal daarna een waardige bestemming krijgen.

Vlak tegenover het Sint-Jansbeeldje stond eertijds de *pillo-rijn* of galg op driepikkel, en ernaast een schandbank of *stok* waarop kleinere misdadigers te kijk werden gezet. Dat prachtige stukje middeleeuws smeedwerk is nog gedeeltelijk zichtbaar achter een oud en typisch Gents *estaminet*, dat van oudsher de toepasselijke naam Galgehuisje draagt.

Tegenover de vroegere hoofdingang van het Groot Vleeshuis, aan de voet van de gelijknamige brug, staat de kleinere trapgevel van het Gildehuis van de Visverkopers, eveneens uit Balegemse zandsteen opgetrokken.

Op de oudst bekende foto van de Groentenmarkt zijn aan de noordzijde van het marktplein, tussen het Viskopershuis en het huis De (Grote) Steur, nog twee oudere gevels te zien. Die naast het Viskopershuis was bekroond met een typisch barokke in- en uitgezwente geveltop met zware voluten. De benedenverdieping was ingedeeld in twee win-



*Oudst bewaarde foto van de Groentenmarkt, vóór het
midden van de vorige eeuw.*

keltjes, elk met keldertoegang. Tussen dat huis en De Grote Steur bevond zich een lagere, eenvoudige trapgevel. Alle huizen tussen het Schuddevisstraatje en het hoekhuis met de Lange Munt waren voorzien van 18e-eeuwse, begin 19e-eeuwse halfronde toonkasten als winkelpui, van het model zoals nog is behouden in de Korte Munt, vlakbij.

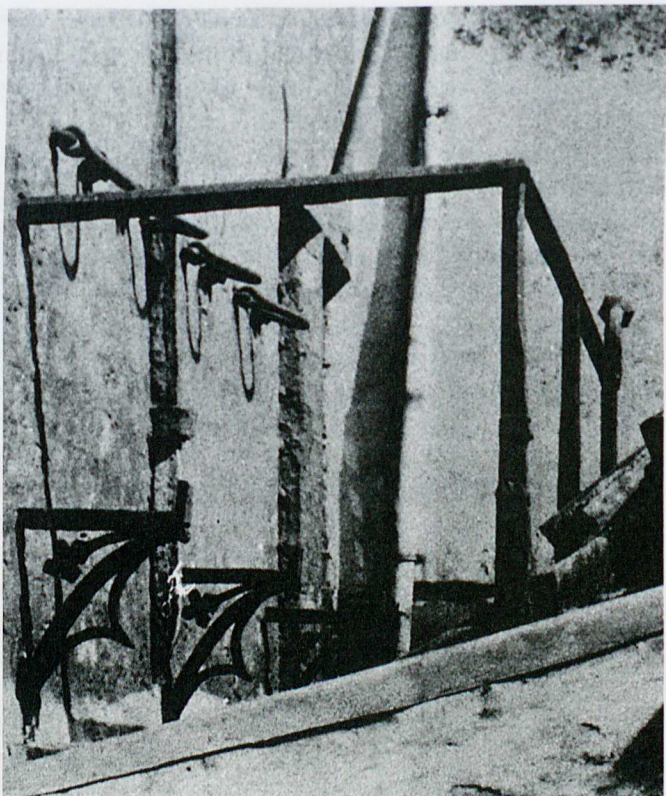
Het Viskopershuis herbergde vóór de Eerste Wereldoorlog het restaurant *la Grande Boucherie*. Dit restaurant bleef bestaan tot de Tweede Wereldoorlog. De fraaie barokgevel aan de andere zijde van het steegje was ondertussen in de loop van de tweede helft van de 19e eeuw vervangen door een lijstgevel.

In het Schuddevisstraatje bevond zich omstreeks 1900 een ijskelder voor het bewaren van vlees. Men kon er ijs verkrijgen voor huishoudelijk gebruik, *op alle uren van den dag*. Ijs moest in die dagen nog met schepen uit Scandinavië worden aangevoerd.

Bij de Vleeshuisbrug stond tot het begin van de jaren zestig een brugwachtershuisje, van hetzelfde type als dat aan de Grasbrug.

Bruggen waren sinds het midden van de vorige eeuw van *ijzer ende draeyende* gemaakt, zodat bij elke brug een brugwachter was aangesteld, verantwoordelijk voor de goede werking ervan.

Het huis met de grote trapgevel De (Grote) Steur is be-



*Een prachtig voorbeeld van middeleeuws smeedwerk: de "stok"
achter het Galgenhuisje.*

kend vanaf 1400. Tijdens het eerste kwart van de 16e eeuw was het gebouw eigendom van de familie De Ketelboutere, en daar woonde ook de gelijknamige vleeshouwer, de schenker van het muurschilderij uit 1448 in het Groot Vleeshuis. De Grote Steur werd volgens een overeenkomst van 1571 in twee gelijke delen gesplitst.

In 1667 werd de gevel van steen gebouwd en van bas-reliëfs voorzien. De gevel heeft bij de laatste restauratie veel van zijn oorspronkelijkheid teruggewonnen.

Gezien zijn ligging aan een van de drukste marktplaatsen van Gent had het reeds vóór de 17e eeuw een handelsfunctie, terwijl de verdiepingen vermoedelijk als stapelruimte werden gebruikt. Daarvan getuigen de rechthoekige ramen met verlaagde dorpel en zonder zandstenen verdeling, die dienden als laad- en losopeningen. Van die stapelhuisfunc-

tie getuigen ook de hijsbalkgaten boven de datumstenen en het centrale laadluik bovenaan de trapgevel. De naam van het gebouw werd in een fraaie gevelsteen bekendgemaakt.

Een monumentale houtbouw aan de overzijde van de Groentenmarkt werd in 1789 vervangen door nieuwbouw in klassieke stijl met een centraal fronton naar een ontwerp van bouwmeester Colin, en bevatte achter de monumentale foliegevel zes ruime woningen met winkel, elk bereikbaar via een statige buitentrap van vijf treden.

Dit huizenblok behoorde tot het domein van de Sint-Pietersabdij, met zelfs een deel van de ervoor liggende openbare weg. De grens van die Heerlijkheid van Sint-Pieters, waarvan de oorsprong zich verliest in het grauwe verleden, werd tot het einde van de 18e eeuw aangegeven door arduinen paaltjes. Een plan, opgemaakt in 1691 door de gezwoeren landmeter Van Boeckhoute ter gelegenheid van een aantal processen tussen de stad Gent en de Sint-Pietersabdij, waarbij het eigendomsrecht op die Heerlijkheid van Sint-Pieters werd aangevochten, geeft ons een beeld van de omgeving van de Groentenmarkt.

Tegen het Groot Vleeshuis stonden, naast het Galgehuisje, nog poeldeniers- en penshuisjes aangebouwd. De hoek naar de Grasbrug was ingenomen door *het aude Magasijn*, een uitbreiding van de oude romaanse spijker.

De Vismarkt omvatte talrijke openbare gemeenschappelijke voorzieningen. Tot in de 18e eeuw waren er 51 afzonderlijke toonbanken te huur. Op de noordoosthoek had men het *Meynhuis* of visveilinghuis, de *Meyne* en de *capbank* (aan de Hoogpoort).

Naar de Pensmarkt toe had men het *Groenhuys* (naast het Galgehuisje) aan de *Stokvischmerct* en de *Groenvismerct*. Daarnaast enkele raadselachtige elementen zoals *den grauwen steen*.

Op de vier hoeken verrezen arduinen pilaren. Zij begreunden de markt die daartussen gehouden werd. Omstreeks het midden van de vorige eeuw werd nog een project voorgesteld om het Groot Vleeshuis te slopen en te vervangen door een nieuwe, overdekte markt. De Groentenmarkt zelf zou dan worden ingenomen door een tweede, grotere, overdekte halle; beide waren een ontwerp van de toenmalige stadsarchitect Pauli. Ook het huizenblok tussen Groen-



*Het gildehuis van de Goudsmiden met drukkerij Vooruit,
eind 19e eeuw.*

tenmarkt en Hooiaard zou daarvoor moeten sneuvelen. Gelukkig voor het middeleeuwse patrimonium van de stad Gent vonden die voorstellen weinig bijval. Het idee was trouwens niet nieuw. In het stadsarchief is een ontwerp uit de 16e of 17e eeuw bewaard gebleven, dat het optrekken van een dergelijke monumentale halle voorstelt. Het moest een drie verdiepingen tellend gebouw van bak- en zandsteen worden, met dakvensters met voluten in renaissance-stijl. Dit vierkante gebouw, vier vleugels rond een binnenkoer, zou rondom een aantal viswinkeltjes herbergen.

De pomp die thans het midden van het marktplaatsje siert, werd uitgevoerd naar een ontwerp van De Broe, stadsarchitect in 1812, door aannemer-bouwmeester Vande Cappelle. De vroegere winkeltjes onder de kaai aan de Vleeshuisbrug zijn aangelegd in 1801, maar hebben nooit goed gefunctioneerd. Nu liggen ze er vervallen bij.

Even in de *Hoogpoort* staan twee panden, representatief voor hun bouwperiode: een gotisch huis, volledig uit zandsteen, overkragend op bogen opgetrokken met een centraal minuscule heiligenbeeldnisje, en daartegenover een statig Vrij Huys Vrij Erve, *Dit es den Ram* uit 1732, met de beeltenissen van Dodoneus en Clusius met een apothekerssymbool, getuige van de zaak die er in de 18e eeuw in was ondergebracht.

De Lange Munt en het lagere gedeelte van de Hoogpoort kenden al in de middeleeuwen, doch vooral in de 18e eeuw een sterke concentratie van goud- en zilvermeden. Een traditie die tot op heden bleef bestaan. Het is niet ongevoel in de onmiddellijke omgeving, in de Hoogpoort, ook het gotische gildehuis van de Goudsmiden uit 1481 aan te treffen, een van de zeldzame volledig uit Balegemse zandsteen opgetrokken Gentse gevels met zgn. pinakels.

De *Lange Munt* is nu een drukke winkel-wandelstraat.

Een van de fraaiste 18e-eeuwse huizen van de *Lange Munt* is de arduinen klokgevel uit 1759 van Baert, koopman en fabrikant van tabak, met het toepasselijk opschrift *toeback en snuyf is nu gemeyn/in den Gaudboom/is 't magasyn/Wilt gy daer van/wezen gedient/komt hier maar binnen/lieven vrient*. De oudste nog bestaande publiciteit van Gent.

De woning op de hoek van de Lange Munt en het *Schoenlappersstraatje* is een trapgevel opgetrokken in een overgangsstijl van gotiek en renaissance, herkenbaar aan de overkragende Tudorbogen boven de gelijkvloerse zandstenen skeletbouw met typische laat-gotische profileringen.

Tegenover het Schoenlappersstraatje, en het best van daaruit zichtbaar, verrijst de fiere renaissancegevel van De Hazewind, in 1570 opgetrokken uit Balegemse zandsteen en in de boogvelden versierd met de koppen en de initialen van de Bourgondische hertogen (eerste verdieping) en de Habsburgers (tweede verdieping). In de top de wapens van Vlaanderen, Bourgondië en Oostenrijk.

Boven een achterhuis naast De Hazewind werd in 1988 een

restant van een zeldzaam 16e-eeuws uitkijktorentje (her)ontdekt. Dat torentje moet heel oud zijn, aangezien het reeds aan te wijzen is op het vogelvluchtperspectief op Gent uit 1534, bewaard in het Bijlokemuseum.

Verderop in het Hoefslagstraatje, tegen de Leie, staat een prachtig 18e-eeuws herenhuis, thans bekend onder de naam Het Huis aan de Waterkant. De kern werd opgetrokken in Doornikse steen; het gaat dus terug tot de middeleeuwen. Vooral de Leiegevel, het best zichtbaar van op de



Restant van een 16e-eeuws uitkijktorentje, (her)ontdekt in 1988.

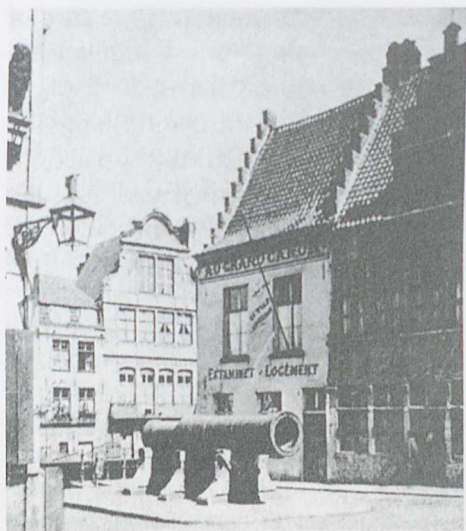
tegenoverliggende Kraanlei, is een sieraad binnen het stadsgezicht van de laatstgenoemde kaai. De prachtige loggia, op vrijstaande zuilen die de ingangspoort flankeren, omsluit die als een rococoschrijn. Ook het interieur van de herenwoning, nu ingericht als toonzaal, is een bezoekje waard. Het prachtig afgewerkte art nouveau-interieur van een gewezen wisselkantoor is intact gebleven.

De Lange Munt had als winkelstraat tot het midden van de vorige eeuw een eigen nachtwaker. Dat was ook zo in de Sleepstraat en de omgeving van H. Kerst, waar een buurtewacht bestond. Na 1835 organiseerde het stadsbestuur een algemene nachtwakersdienst.

Het pleintje gelegen tussen Vrijdagmarkt en Leie heette voorheen *Wannekenswaard*, naar de nabijgelegen brouwerij het Wannekin. Na 1812 noemde men het Bij 't Groot Kanon, een *engine* die daar in 1578 is geplaatst. Het Groot Kanon, ook *Dulle Griet* genoemd, uit staven en hoepels gesmeed, bestaat uit een loop en een kamer, 16 ton zwaar en 5 meter lang. Het achterdeel van de kamer is gemerkt met het Bourgondische sint-andrieskruis dat in de hoeken de vuurslag en vuursteen van het Gulden Vlies en het wapen van de hertogen vanaf 1430 voert. Vermoedelijk werd het kanon vervaardigd voor de hertogen van Bourgondië omstreeks het midden van de 15e eeuw. Het vertoont gelijkenis met dat in Edinburgh, maar dit laatste is kleiner. Het werd in 1578 overgebracht vanuit Oudenaarde, ter aanvulling van het grof geschut nodig om de Spaanse bezetter te weerstaan. Bij aankomst bleek het echter onbruikbaar en het werd voorlopig op houten schragen geplaatst. In 1783 kreeg het zijn definitieve plaats hier op het pleintje, op drie arduinen voetstukken versierd met festoenen.

In de schetsen van de 19e-eeuwse stadsarchitect Roelandt is een ontwerp bewaard van een nieuw voetstuk voor het Groot Kanon. Het moest een onmogelijk ding worden in neogotische militaire stijl, waarbij het kanon zelf in het niets verzonk. Een soort miniburcht met vier hoektorens met omgang en kantelen, bijna zo groot als het kanon zelf. Gelukkig is dat ontwerp nooit uitgevoerd.

Het mooie zandstenen trapgeveltje aan het *Groot Kanonplein* wordt voor het eerst vermeld in 1603 als achterhuis van De Goudblomme, gelegen aan de Vrijdagmarkt, en



Dulle Griet voor de eerste maal "gekiekt" rond 1860.

kan alleen via die woning bereikt worden. Opgetrokken uit Balegemse zandsteen, wordt die trapgevel in de top versierd met een veelhoekige pinakel, typisch voor de late gotiek.

Soortgelijke geveldecoraties treffen we nog aan op de gevel van het laat-gotische trappenhuis van het stadhuis uit 1540 en op het gildehuis van de Goudsmiden in de Hoogpoort uit 1481.

Eveneens sterk gelijkend is het laat-gotische bak- en zandstenen geveltje aan de zuidzijde van de Vrijdagmarkt. Het dateert uit de 16e eeuw maar werd uit baksteen opgetrokken, wat in die tijd gebruikelijk was en goedkoper dan natuursteen. De treffende gelijkenis met al die gevels stelt ons in staat het huis van het Groot Kanonplein te dateren tussen 1480 en het midden van de 16e eeuw.

Onder de gebouwen die vroeg in de tweede helft van de vorige eeuw werden afgebroken om een doorgang tussen het Groot Kanonplein en de Zuivelbrug te realiseren, was het eigendom van huidenvetter Claeys, woonachtig op de Vrijdagmarkt, met een huidenvetterij bij de Leie. Hij verkreeg nog in 1844 toestemming om zijn bedrijf uit te breiden met verscheidene steenputten en een pomp.

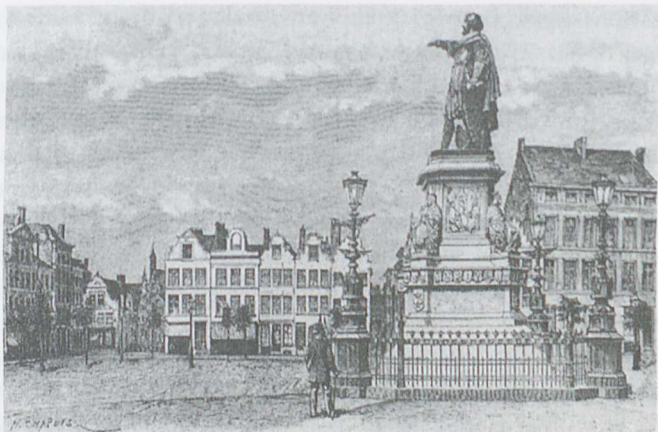
Tijdens de bouw van de ondergrondse parkeergarage werd vastgesteld dat zich hier op de vroegere Wannekenswaard een soort insteekdok bevond, uitgaande van de Leie, dat

eindigde nabij de hoek van de Vrijdagmarkt. Deze aard of aanlegplaats moet reeds op het einde van de middeleeuwen zijn verdwenen omdat ze ook op het oudste vogelvluchtperspectief van Gent niet meer voorkomt. De inham maakte vermoedelijk deel uit van de marktinfrastructuur bij de aanleg van de Vrijdagmarkt. Schepen konden hier vlakbij de markt worden gelost. Nogmaals een bewijs van hoe stadsarcheologie kan bijdragen tot de kennis van de vroegste geschiedenis van een stad.

De Vrijdagmarkt is een merkwaardig plein. Bij het volgen van het graafwerk voor de ondergrondse parkeergarage door de Stedelijke Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie werd een aantal interessante ontdekkingen gedaan. De Vrijdagmarkt blijkt niet altijd een plein te zijn geweest zoals we het nu kennen. Over de gehele oppervlakte werd een bewoningslaag teruggevonden, aan de hand van het archeologisch materiaal dat er werd gevonden te dateren tussen de 11e en de 14e eeuw. Talrijke afvalkuilen, paalgaten, greppels, stookplaatsen, mestvaalten en zware natuurstenen funderingsmuren, waarvan enkele duidelijk tot rechthoekige gebouwen hebben behoord, verwijzen naar een intensieve bewoning.

In welke periode al die constructies met de grond gelijk gemaakt werden is niet meer te achterhalen. Enkele gissingen zijn mogelijk: de periode van de grote stedenbouwkundige werken op het einde van de 12e eeuw, waarbij ook de eerste stenen stadsversterkingen werden opgericht, of is eerder de stichting van de democratische stadstaat na de overwinning op het patriciaat na 1302 als oorzaak aan te duiden? Op dat ogenblik werden immers ook andere grote openbare werken aangevat, zoals de bouw van het Belfort. Bij de Vrijdagmarkt is het in elk geval duidelijk dat een min of meer rechthoekig plein werd genivelleerd, dat achteraf met een dik turfachtig pakket werd bedekt. Dit pakket, door de stadsarcheologen doorgaans als "zwarte laag" bestempeld, is overal in de *Kuip* met wisselende dikte aan te treffen en bevat archeologisch materiaal ten laatste te dateren in de 14e-15e eeuw, d.w.z. vóór de eerste duurzame bestratingen werden gerealiseerd.

Nog tijdens de werkzaamheden ter voorbereiding van de ondergrondse parkeergarage op de Vrijdagmarkt werd in de as van de Kammerstraat naar het Groot Kanonplein een



Jacob van Artevelde met gietijzeren dranghekken (1865).

middeleeuwse riolering aangetroffen. Die open riool was opgebouwd uit op korte afstanden van elkaar ingeheide palen waartussen horizontale liggers waren geklemd. Gelijkaardige constructies werden opgemerkt bij graafwerkzaamheden aan de Kalandeborg. Dit soort open riolen, ca. 1,50 meter breed, met beschoeide wanden om inkalving van de aarden bermen te verhinderen, was bedoeld om afval- en regenwater van de onverharde middeleeuwse openbare wegen te draineren. Uit de 14e-eeuwse stadsrekeningen is bekend dat regelmatig aanbestedingen werden uitgeschreven om de open *greppen* of rioleringen *te rumene* (te ruimen). In sommige straten bleef het rioleringssysteem in voege tot in de 16e-17e eeuw.

Midden op de Vrijdagmarkt staat Jacob van Artevelde, hier in de vorige eeuw geplaatst omdat het plein in de middeleeuwen zo'n belangrijke rol heeft gespeeld als verzamelplaats, en niet alleen omwille van de gebeurtenissen waarbij die volksmenner op de voorgrond trad.

Toch was dat gedenkteken niet het eerste dat hier werd opgericht. De zegezuil voor keizer Karel V was naar het schijnt het eerste monument ooit opgericht op een openbaar plein in België. Ze werd in 1600 geplaatst in het midden van de Vrijdagmarkt bij de blijde intrede van de aarts hertogen Albrecht en Isabella, de kleindochter van keizer Karel. De Latijnse opschriften van die zuil werden opnieuw gebruikt bij de reconstructie van het monument, met iets grotere afmetingen, in 1755.

De monolitische grote sokkel en de daarop geplaatste zuil van arduin werden ontworpen door de zoon van stadsarchitect David 't Kindt, Louis die ook het bekronende houten en vergulde beeld van keizer Karel ontwierp. Scheepsbouwer Neyt zorgde voor de bouw van het monument. De zuil was geen lang leven beschoren. Ze werd van haar voetstuk getrokken door schrijnwerker De Vos, in aanwezigheid van een groot aantal sansculotten in november 1792. Volgens andere bronnen gebeurde dat in 1794, in de dagen die volgden op de inval van de Franse troepen.

De zuil werd in 1801 vervangen door een ander exemplaar, van reusachtige afmetingen en vervaardigd van hout met een beschildering in marmerimitatie, naar een ontwerp van stadsarchitect Pisson, met het doel als model te dienen voor een latere uitvoering in echt marmer. De zuil, tweemaal zo hoog als het vorige exemplaar, werd bekroond door het standbeeld van een op haar speer rustende Bellone en op het voetstuk las men, geplaatst tussen twee victoires (ge vleugelde vrouwenfiguren met zegekrans, een geliefd motief van de empirestijl): *Ce monument a été érigé sous le Consulat de Bonaparte*. Die laatste zegezuil werd reeds vernield in 1808. Sindsdien bleef de Vrijdagmarkt leeg. We moeten wachten tot 1865 de oprichting van het standbeeld van Jacob van Artevelde om de Vrijdagmarkt weer met een centraal monument verfraaid te zien.

De Vigne-Quyo leek voorbestemd om de ontwerper van het standbeeld van Jacob van Artevelde te worden. Na een reis naar Italië in 1845 werd hij aangesteld om een standbeeld van Van Artevelde van gips, met een linnen mantel, te ontwerpen. Dat standbeeld werd ooit in de rotonde van de oude stadsbibliotheek bewaard. Omstreeks dezelfde periode liet een Gents fabrikant, Van Caeneghem, een bronzen borstbeeld van de grote Gentse voorman gieten bij De Vigne, met het doel het ooit te gebruiken als bekroning van een openbaar monument.

De Vrijdagmarkt was hèt plein bij uitstek voor grote volksverzamelingen en feestelijkheden. In 1345 vond hier een bloedig gevecht plaats tussen wevers en volders vanwege een loonconflict: *zelfs het geschreeuw en vermaen der priesters, die het Allerheiligste op de markt brachten, kon dien strijd niet doen bedaren*. Die dag bleef in de geschiedenis bekend als *kwaden maendag*, omdat toen 500 volders, met hun deken,

sneuvelden. Het was de leider van de overwinnende wevers, Denys, die ook Jacob van Artevelde nog in hetzelfde jaar liet ombrengen. Hij werd echter zelf in 1348, in een gevecht tegen andere ambachten, doodgeslagen.

In 1381 troeften de Gentenaren weer samen op de Vrijdagmarkt uit misnoegdheid over de belastingdruk onder graaf Lodewijk van Male. Onder leiding van Jacob van Artevelde's zoon, Filips, trokken ze ten strijde maar ze werden verslagen bij Westrozebeke, waar ook Filips van Artevelde sneuvelde.

De Vrijdagmarkt was ook het toneel van talrijke terechtstellingen. De laatste onthoofding, van een zekere Van Butzel, voor vadermoord veroordeeld, gebeurde in 1822. Eerst werd hem de rechterhand afgehakt, daarna stierf hij onder het mes van de guillotine.

De gewone bestemming van de Vrijdagmarkt bleef door de eeuwen heen natuurlijk voorbehouden aan markten allerhande, die alleen plaats moesten maken als er feestelijkheden plaatsvonden ter ere van een vorstelijk bezoek.

Er zijn in Gent talrijke blijde inkomsten geweest. *Blijde* omdat ze plaatshadden in vreedstijd en omdat de aldus feestelijk binnengehaalde vorsten (meestal) met goede bedoelingen kwamen.

Zo werd Filips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen, in april 1458, komende van Brugge onthaald. Daarop volgde de blijde intrede van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk ter gelegenheid van zijn huwelijk met Maria van Bourgondië, in het Hof ter Walle te Gent in augustus 1477. En bij de geboorte van (keizer) Karel: *was ghemaect een groote breede gaelderije van int Princenhof, tot in Ste-Janskercke, die hooghe verheven van daerde was ende ghesoldert, ende met bancken op desijden tot in de kercke. Dese voornoemde gaelderije hadde drij costelijke poorten seer rijckelick verciert met schoone schilderijen en tappietserien, ende boven elcke poorte stonden trompetters sonder ghetal.*

Een volgende blijde intrede vond plaats voor keizer Maximiliaan en hertog Karel (de Stoute) in februari 1508. Ook François, de hertog van Anjou Alençon, in augustus 1582 en Farnese in augustus 1585 viel die eer te beurt.

Uitzonderlijk feestelijk waren de blijde intrede van Albrecht en Isabella in 1600 en die van hun Infant Ferdinand in januari 1635.